

МІЖНАРОДНЕ ГУМАНІТАРНЕ ПРАВО В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ПРАВ ЛЮДИНИ

У статті розглянуто питання співвіднесення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини. Вказано на складний характер взаємопроникнення цих галузей одна в одну. Відзначено, що вплив міжнародного права прав людини на міжнародне гуманітарне право можна визначити як контекстуальний, тобто такий, що формує контекст останнього. Константовано, що про такий, контекстуальний, вплив міжнародного права прав людини на міжнародне гуманітарне право стало можливо говорити лише у ХХ столітті, особливо в другій його половині.

Ключові слова: міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, контекст міжнародного права, контекстуальність міжнародного права.

Зв'язок міжнародного права прав людини з міжнародним гуманітарним правом є безсумнівним та неодноразово підкреслювався доктриною, судовими рішеннями та «м'якими» актами міжнародних організацій. Як уявляється, цей зв'язок не може бути пояснений лише через синергічну взаємодію чи невиключність міжнародно-правових режимів. На нашу думку, розвиток міжнародного права прав людини має й більш метафізичне значення для розуміння та тлумачення міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Це значення можливо охарактеризувати як «контекстуальне розуміння», або ж вплив на «контекст МГП».

Словосполучення «контекстуальне розуміння МГП» тлумачиться нами як осягнення змісту його норм без відриву від середовища, в якому вони існують. Міжнародне право прав людини (далі – МППЛ) формує один із параметрів того середовища, в якому існує і в рамках якого інтерпретується МГП. Своєю чергою, згадане середовище аксіологічно та нормативно відхиляє розуміння МГП від осі, яка могла б умовно позначати первинний (у момент створення та за гіпотетичних умов герметичного розвитку) зміст норм цієї галузі права.

Розглядати МППЛ як контекстоформуючу галузь щодо МГП стало можливо з деякими застереженнями лише у ХХ столітті. Для того щоб зрозуміти діалектичний процес просякнення контексту МГП ідеями, цінностями та нормативними орієнтирами МППЛ, зупинимося спершу на аналізі співвідношення цих двох галузей міжнародного права.

МППЛ почало формуватися як наддержавна система правових норм у ХІХ столітті, хоча окремі автори простежують його зародки ще від

Вестфальського миру [12, р. 5]. Проте в той час держави взаємодіяли лише щодо вузького кола проблем, пов'язаних із правами людини (як-от боротьба з рабством чи піратством), тоді як інші аспекти прав людини були питаннями виключної внутрішньої юрисдикції. До ХІХ століття належать і перші апеляції до гуманітарних цілей із захисту прав людини, що можуть виправдовувати інтервенцію (пов'язано з інтервенцією Російської імперії в Болгарію у 1877–1878 рр., Болгарії, Греції та Сербії в Македонію у 1912–1913 рр.) [11, р. 270]. У другій половині ХІХ століття укладаються перші договори з міжнародного гуманітарного права: Женевська конвенція про поліпшення долі поранених та хворих на полі 1864 року, Санкт-Петербурзька декларація про відмову від використання вибухових та запалювальних куль 1868 року. Останні є матеріальним джерелом МППЛ, свідченням спільних коренів у МППЛ та *jus in bello*, втім, сьогодні, виходячи з формального розуміння джерел МППЛ, не відносяться до останнього. Таким чином, вікно Овертона у ХІХ столітті не було відчинено достатньо широко для утвердження серед акторів міжнародних відносин думки про необхідність та, головне, можливість широкого міжнародного закріплення прав людини. Разом з тим саме у ХІХ столітті, за одного з найтриваліших періодів миру в Європі та небувалою економічного зростання, лібералістські ідеї штовхають розвиток національного та навіть міжнародного права в напрямку розширення гарантій прав людини. У першому часописі з міжнародного права (Журнал міжнародного права та порівняльного правознавства, 1868 р.), який видали у співпраці юристи з Британії, Бельгії та Нідерландів Джон Вестлейк, Тобіас Ассер

та Густав Ролін-Жакмінс відповідно (за підтримки професора Паскаля Манчіні) у Генті, було вміщено Маніфест Роліна, яким той представляв журнал та закликав до розширеного міжнародно-правового співробітництва не лише в питаннях заборони рабства, а й примусової праці, гарантування свобод особистого життя, більш справедливого зв'язку між злочином та карою і т. ін. [8, р. 14]. Цікаво, що М. Косканіємі характеризує ХІХ століття як час, коли ліберальні ідеї, зокрема щодо захисту прав людини та його міжнародно-правового регулювання, змушені проростати крізь Європейський концерт націй, який цементував мир, підтримуваний абсолютними монархіями, тобто за замовчуванням неліберальними та недемократичними режимами.

Двадцяте століття характеризується проліферацією предмета регулювання та значення МППЛ, що суттєво проявилось уже після Першої світової війни (Статут Ліги Націй, Версальський мирний договір, мирні договори зі Східноєвропейськими та Балканськими країнами) та особливо після Другої світової війни (Загальна декларація прав людини, два Пакти прав людини, численні регіональні договори). У цей час матеріалізується ідея про взаємопроникність та взаємодоповнюваність МГП та МППЛ.

Дискусія щодо співвідношення МГП та МППЛ полягає у визначенні того, яким чином ці галузі взаємодіють. Зазвичай відштовхуються від чотирьох моделей взаємодії: фрагментація, конфлікт, паралелізм та конвергенція (зближення) [10, р. 20]. Ці моделі не є взаємовиключними, вони лиш вказують на перспективу, з якої оцінюється онтологічна проблема функціонування міжнародно-правової системи. Фрагментація¹ міжнародного права (у її нейтральному сенсі [3, с. 20]) призводить до конфлікту чи паралельного застосування міжнародно-правових норм, запускає конвергенційні процеси. МППЛ, як це визнається доктриною (варто згадати хоча б Ф. Кальсховена та виділення ним «права Нью-Йорка» [7, р. 35] та русифіковану В. В. Пустогаровим версію цієї ж ідеї [4, с. 5]) та МС ООН (хрестоматійними прикладами є консультативний висновок у справі про стіну на окупованій палестинській території та рішення у справі «Демократична Республіка Конго проти Уганди»), застосовне не лише в мирний час, але й у період збройного конфлікту. Як це підкреслювалося в рішенні Суду в справі Конго проти Уганди, одне й те саме діяння може порушувати вод-

ночас і норми МГП, і МППЛ [5, para. 216], що засвідчує їх паралелізм. Застосування норм цих галузей міжнародного права щодо однієї конкретної ситуації сприяє зближенню їх розуміння.

Чи покривають запропоновані моделі взаємодії можливі взаємовпливи МГП та МППЛ? На нашу думку, ні. Ці моделі дещо інструментально розкривають сутність кожної з двох галузей міжнародного права та позначають принципи тлумачення та застосування норм різних галузей у разі їх зіткнення. Видається, така інструментальна схема не повною мірою відображає нормативно-ціннісну взаємопроникність МГП та МППЛ. Останнє, як зазначалося вище, формує контекст існування МГП, який є власне юридичним контекстом, що впливає на розуміння МГП поряд із соціологічним, економічним, культурним, політичним, цивілізаційним та іншими контекстами.

До певної міри контекстуальний вплив МППЛ на МГП можна пояснити через гуманізацію останнього, проте, гуманізацію не в історичній ретроспективі [9, р. 242] (інакше позбавляється сенсу пошук контексту), а тут і зараз. Інакше кажучи, важливим є з'ясування того, як норми та цінності прав людини впливають на інтерпретацію МГП без зміни нормативного складу останнього. Доскональний список норм МГП, тлумачення яких обумовлене контекстом прав людини, визначити проблематично. Утім, візуалізацією тези про контекстуальний вплив МППЛ можуть слугувати такі особливості сучасної інтерпретації МГП: більш суворі підходи до оцінки нападів на об'єкти подвійного призначення, нападів на цивільні об'єкти, що втратили захист, розуміння пропорційності та необхідності, недопущення винесення антитерористичних конфліктів та операцій за дужки МГП і т. ін.

Контекстуальний вплив МППЛ на МГП сприяє створенню та трансформації звичаєвих норм МГП. Так, практика МТБЮ засвідчила зближення регулювання збройних конфліктів міжнародного та неміжнародного характеру. Без зміни нормативної системи договірних МГП відбулося суттєве розширення права міжнародних збройних конфліктів на неміжнародні. На сьогодні таке розширення забезпечується звичаєвими нормами, проте процес формування таких норм став можливим завдяки специфічній контекстуальності МГП, розвитку так званого орієнтованого на права людини міжнародного правопорядку (*human rights-oriented international legal order*) [6, р. 608].

Перераховане вище, з певною часткою відносності, можна охарактеризувати як аксіологічну контекстуальність МГП. Нормативна ж

¹ Посилання чи то на МГП, чи то на МППЛ залежить передусім від інституції, що застосовує міжнародне право. У цьому проявляється інституційна фрагментація міжнародного права.

контекстуальність обумовлюється використанням норм МППЛ для тлумачення значення норм МГП. Норми та аксіосфера [2, с. 57] МППЛ детермінують, серед іншого, тлумачення змісту звичаєвих норм МГП [10, р. 164]. *Vice versa*, норми МГП можуть використовуватися для встановлення значення тих чи інших норм МППЛ, що добре ілюструється зверненням до гуманітарного права регіональними судами з прав людини

[1, с. 96]. Взаємна референційність при тлумаченні МППЛ та МГП сприяє конвергенції цих галузей міжнародного права.

Таким чином, МППЛ не лише діє під час збройного конфлікту та заповнює лакуни в МГП, а й може розглядатися як контекст розвитку та розуміння останнього. Воно формує аксіологічний та нормативний фон, який впливає на інтерпретацію МГП та на формування векторів його розвитку.

Список літератури

1. Гнатовський М. М. Європейський суд з прав людини та міжнародне гуманітарне право: захист права на життя / М. М. Гнатовський // Actual Problems of International Relations. – 2011. – Vol. 1, № 100. – P. 95–99.
2. Горобець К. В. Аксіосфера права: філософський і юридический дискурс / К. В. Горобець. – Одеса : Фенікс, 2013. – 218 с.
3. Плотников А. В. Эволюция доктринальных подходов к пониманию и оценке фрагментации международного права / А. В. Плотников // Российский юридический журнал. – 2013. – № 3. – С. 15–20.
4. Пустогаров В. В. Международное гуманитарное право / В. В. Пустогаров. – М. : Институт государства и права Российской академии наук, 1997. – 55 с.
5. Case Concerning Military Activities on the Territory of Congo (DRC v. Uganda) [Electronic resource] // International Court of Justice. – 2005. – Mode of access: <http://www.icj-cij.org/docket/files/116/10455.pdf>. – Title from the screen.
6. Iovane M. Domestic Courts Should Embrace Sound Imperative Strategies in the Development of Human Rights-Oriented International Law / M. Iovane // Realizing Utopia / M. Iovane. – Oxford : Oxford University Press, 2012. – P. 607–625.
7. Kalshoven F. Constraints on the waging war / F. Kalshoven, L. Zegveld. – Geneva : International Committee of the Red Cross, 2001. – 224 p.
8. Koskenniemi M. The Gentle Civilizer of Nations / M. Koskenniemi. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 570 p.
9. Meron T. The Humanization of Humanitarian Law / T. Meron // The American Journal of International Law. – 2000. – Vol. 94, № 2. – P. 239–278.
10. Orakhelashvili A. The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, Convergence / A. Orakhelashvili // European Journal of International Law. – 2008. – Vol. 19, № 1. – P. 161–182.
11. Shaw M. N. International Law / M. N. Shaw. – Cambridge : Cambridge University Press, 2008. – 1542 p.
12. Shelton D. The Introduction to the History of International Human Rights Law [Electronic resource] / D. Shelton // GW Law Faculty Publications & Other Works. – 2007. – Mode of access: http://scholarship.law.gwu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2045&context=faculty_publications. – Title from the screen.

D. Koval

INTERNATIONAL HUMANITARIAN LAW IN THE CONTEXT OF INTERNATIONAL LAW ON HUMAN RIGHTS

The article deals with the interrelations between international humanitarian law and international human rights law. The nature of the interpenetration of these branches of law is complex. It is noted that the impact of international human rights law on international humanitarian law can be defined as contextual, i.e. one that forms the context of the latter. It is stated that such contextual impact of international human rights law on international humanitarian law became visible only in the twentieth century, especially in its second part. This may be explained by the fact that international human rights law appeared as such only in the middle of the 20th century. Traditionally, the doctrine discusses four models of the norms correlation of international humanitarian and international human rights law. They are as follow: fragmentation, conflict, parallelism, and convergence. These four models do not cover all the aspects of the interaction between the two mentioned above branches of international law. The notion of context and contextuality supplement the search for the models of such interplay. Contextual influence of international human rights law on the international humanitarian law may be traced, for instance, in the humanization of the latter. Humanization may be named an axiological aspect of contextuality. It is supposed that in line with axiological aspect the normative aspect also exists.

Keywords: international humanitarian law, international human rights law, international law context.

Матеріал надійшов 23.02.2016